

VOORWOORD

Niets dringt zich 'ons' onweerstaanbaar en helemaal door zichzelf op. Met deze stelling opent Boehms laatste artikel. Ze vat voor mij het best samen wat Boehm zijn leven lang poogt te begrijpen. Anders geformuleerd: er is niet iets dat zich *totaal* onafhankelijk doorzet. Hieruit volgt dat interdependentie, wisselwerking of relationaliteit de grond is van al wat is. Ik noem dit Boehms fenomenologisch inzicht. Al in zijn doctoraat is dit zijn thema en een leven lang werkt hij daarop verder. Boehm meent dat de westerse filosofie met Kant een belangrijke fenomenologisch stap zet. Sedert Plato, en misschien zelfs daarvoor, is de filosofie op zoek naar het fundament voor een zuiver of totaal theoretisch weten, voor een zuivere of een totale ethische perfectie; is ze op zoek naar één of andere utopie, een totale perfectie. In nog andere woorden stelt Boehm dat ze uit is op een oneindig leven. Boehm meent dat Kant bij dit idee een ernstige vraag plaatst. Is er wel zoiets als een zuivere rede, zowel praktisch als theoretisch? Is het niet eerder van belang om die zuivere rede te bekritisieren? Dit is Kants beroemde copernicaanse wende. Is het probleem van onze cultuur de te weinig geëxpliciteerde veronderstelling dat er zoiets is als het zuivere, het totalitaire, het oneindige – iets wat zich noodzakelijk onweerstaanbaar en helemaal door zichzelf opdringt? Waarom zoeken mensen naar een dergelijke grond? Het best gekende voorbeeld is god.

In dit nummer staan we stil bij Boehms overlijden. Het voorbije jaar was voor ons tijdschrift met Gentse roots bijzonder. Ook Vermeersch overleed dit jaar. Beiden waren werkzaam te Gent. Beiden werden hetzelfde jaar (1967) prof filosofie. De parallellie is opmerkelijk. Toch is er tussen beiden een onmiskenbaar filosofisch verschil. Een terugkerend geschil was de vraag naar de waarheid. Is waarheid louter en alleen objectief? Of, in Boehms woorden, is er zoiets als het object (je kunt even goed stellen 'het zijn') dat zich onweerstaanbaar en totaal door zichzelf opdringt? Is het laatste het geval, dan is de waarheid totaal en onbetwifelbaar objectief. Vervolgens is wetenschap de enige bron van kennis. Vermeersch zou dit alles bevestigen, Boehm niet. Het is echter niet ongevaarlijk om in tijden van fake news te stellen dat de waarheid nooit zomaar objectief is. Devisch stelt in één van zijn laatste columns (*DS 3 december*) terecht dat het hoog tijd is "om het oerbegrip van de filosofie – waarheid – van stal te halen." Schuift Boehm met zijn kritiek de waarheid dan zomaar aan de kant? Staat Boehms nalatenschap voor een irrationele filosofie? Waar het Boehm om te doen is, is om aan te tonen hoe het subject, de concrete denkende en handelende mens, met de objectiviteit van de wereld in relatie, in wisselwerking, staat – en hoe precies in die wisselwerking waarheid vorm krijgt. In één van zijn beste werken, getiteld *Topica*, wijst Boehm het idee van een perfecte, een totale of een utopische waarheid af. Steeds opnieuw wijst hij erop hoe waarheid pas zinvol of relevant wordt wanneer we kennis in relatie brengen met de kwetsbare, menselijke of

subjectieve leefwereld. Voor Boehm is objectiviteit een arm waarheidsconcept. Steeds opnieuw wijst hij erop dat objectiviteit rust op een dieperliggend waarheidsbegrip, met name relevantie. Objectieve waarheid wordt zinvol wanneer we ze in relatie brengen met een menselijke, subjectieve context. Vandaar zijn pleidooi voor een *Topica*, een topische waarheid. *Topos* staat in het Grieks voor 'plaats'. Waarheid met oneindige pretenties, die zich vervolgens onweerstaanbaar door elke tijd en ruimte doorzet, waarheid die geen enkele plaats kent, daar hebben we, aldus Boehm, in de praktijk niks aan. Boehms kritiek op de objectieve wetenschappen komt dan ook hierop neer. Wetenschappen beschrijven objectieve fenomenen, wat leidt tot objectieve kennis die vervolgens uitmondt in allerhande (meestal) technologische toepassingen. Staan al deze toepassingen en al die objectieve kennis in relatie met onze menselijke behoefteigheid? (In die zin is Boehm een materialist en geen spiritualist zoals een aantal kranten naar aanleiding van zijn overlijden berichtten.) Staan al die wetenschappelijke toepassingen, zoals bedrijfsmanagementstechnieken, vervoersmiddelen, iPads,... en zo meer in relatie met onze subjectieve/leefwereldlijke belangen en behoeften? Of is het eerder zo dat deze toepassingen, net omdat we menen dat er zoiets is als een totaal objectief weten, zich onweerstaanbaar en totaal vanuit zichzelf opdringen – en zich dan ook met geweld doorzetten? Moeten we in deze ons ook niet de vraag stellen naar onze menselijke subjectiviteit, wat niets anders betekent dan dat we bij dit ganse objectief wetenschappelijke bedrijf morele en politieke vragen moeten stellen?

Voor Boehm gaat, net als bij Levinas, het ethische of het politieke aan het wetenschappelijke vooraf. Dit is de grondvraag die we ons, volgens Boehm, steeds opnieuw moeten stellen. Wetenschap of techniek (en dit gaat op voor elke menselijke activiteit, ook de filosofie) zijn nooit moreel en politiek neutraal. Boehm meent dat de fenomenologie het best gewapend is om zich met die vraag te confronteren. In digitale tijden, waarin het totalitair karakter van onze moderne ontwikkeling steeds duidelijker wordt, is die vraag meer dan ooit prangend. De hele digitalisering lijkt zich onweerstaanbaar vanuit zichzelf op te dringen. Wanneer iemand oppert dat we daar iets aan moeten doen, dan is het antwoord vaak de platitude dat we realistisch moeten zijn. Voor Boehm is het objectieve of de realiteit interessant, hij wil niet buiten de realiteit staan, maar als antwoord op onze levensvragen is deze onvoldoende. Net daarom is de vraag naar relevante kennis geen wetenschappelijke vraag. Voor Boehm is de wereld meer dan louter een zijn. Bovenal is ze een worden. De wereld is resultaat van een evolutie en de mens staat daar in zijn denken en doen niet los van. Tot op zekere hoogte is de mens medeverantwoordelijk voor datgene wat wordt. Boehms leven eindigt op een moment waarop onze cultuur zich in een diepe crisis bevindt. Het volstaat om te verwijzen naar de digitale transitie, de klimaatuitdagingen het groeiend fascisme. Ook Vermeersch was zich van deze crisis bewust. Hun antwoord op die crisis is echter ook opnieuw diep verschillend. In *De ogen van de Panda* stelt Vermeersch het WTK-bestel: het systeem van Wetenschap, Techniek en

Kapitalisme verantwoordelijk voor de huidige sociale en ecologische wereldproblemen. Vreemd genoeg blijft hij in dit boek zweren bij de betrouwbaarheid van de wetenschappelijke methode als oplossing. Boehm vond dit irrationeel. Eerder ziet hij mogelijkheden in een relationele, fenomenologische filosofie, die rekenschap geeft van de menselijke subjectiviteit in relatie met de objectiviteit.

Boehm is op 29 augustus overleden. In 1984 stond hij mee aan de wieg van *De uil van Minerva*. Naast deze en andere historiografische zijn er ook inhoudelijke redenen waarom we in dit nummer uitvoerig bij zijn denken stilstaan. In zijn laatste levensjaren werd Boehm blind, het lezen en schrijven had hij al enkele jaren moeten opgeven, maar in de stilte van zijn studeerkamer, aan De Visserij te Gent, bleef hij het filosoferen trouw. Hij gaf aan zich nooit te vervelen. Er viel immers nog zoveel te denken. Wanneer een tekst in zijn hoofd vorm had gekregen, dicteerde hij deze aan zijn secretaris Guy Quintelier, die hem publiceerbaar maakte. In dit nummer drukken we Boehms laatste teksten af. Een eerste tekst is een essay met als thema Marx. Het draagt als titel *Ons aller hopeloos Marxisme*. Het is me niet duidelijk of Boehm de ganse *Marx-Engels-Werke* heeft gelezen, maar hij heeft zich in ieder geval uitvoerig met Marx geconfronteerd. Boehm ziet in Marx' filosofie veel interessante inzichten, niet in het minst zijn kritische analyse van het kapitalisme. Toch formuleert Boehm ook een fenomenologische kritiek. Is het economische iets wat zich, zoals Marx meent, onweerstaanbaar en helemaal vanuit zichzelf doorzet? Boehm meent dat Marx het economische in deze betekenis begrijpt. Francine Mestrum, Raf Debaene, Luc Vanneste en Jelle Versieren dienen Boehm van antwoord. Jacques De Visscher verzorgt het *In Memoriam*. De Visscher was student toen Boehm te Gent aankwam. Naderhand zijn beiden vrienden geworden. De Visschers bijdrage is een relaas van zijn persoonlijke relatie of wisselwerking met Boehm. Een tweede tekst die we afdrukken is een artikel. Het draagt de titel *Metafysiek en fenomenologie*. De tekst geeft scherp Boehms denken weer. Hij geeft je de indruk dat hij voelt dat zijn einde nadert. Een filosofisch leven balt zich in 6000 woorden. De tekst kent geen woord te veel. Er is geen tijd te verliezen. In dit nummer drukken we een tweede artikel af. Het betreft een vertaling van een tekst uit 1962, met als titel: *Twee gezichtspunten: Husserl en Nietzsche*. Vanbrabant, die de tekst vertaalde, zorgt voor een korte inleiding. In deze tekst legt Boehm het verband tussen twee filosofen die op het eerste zicht ver van elkaar af staan, de analytische Husserl en de bacchantische Nietzsche. Boehm toont aan hoe hun filosofieën toch een aantal verrassende raakpunten hebben. Dat Boehm dit zo ziet staat uiteraard niet los van zijn idee van de menselijke kwetsbaarheid en lichamelijkheid. Met deze bijdrages nemen we afscheid. Boehm zou dit zelf niet erg vinden. Op zijn rouwbericht staat immers één enkele zin: *"Du lebst nur einmal. Das sei dir genug."* (Uit Mozarts 'Die Zauberflöte')

Henk VANDAELE (Kemmel)